

براهوئی متل آتاراجی ولسانی اہمیت

محمد اکرم رخشانی*

یوسف مینگل**

Abstract:

This research article guides the readers about indigenous knowledge of our forefathers. Though they used to pass very simple life but the creativity, power of understanding, ethical values shows their greatness. Every literature begins with folk tendency. In nomadic life people used the folk proverbs, riddles, sayings as tool of refreshment. Or the people called them mental satisfaction game. This article shows that Brahui proverbs has its linguistically and social importance in its society. These were the indigenous knowledge of the past. People were conveyed their messages with the help of proverbs and quotations.

متل آک اسے زبان اسینا لسانی سرمایہ ٹی بھاز بھلو اہمیت اس تخرہ۔ دافتا تعلق زبان تون سختی اٹ
گنڈوک مریک ہرافتا استعمال ہراڑے زبان اٹی زیبائی اتیک ہموڑے متل آتیاں انسان ناہیل کنگ
کن دافتی گچین غقیمتی غمثال ام رسینگ۔ دنیاٹی دہنو پچو زبانس مفروئے ہراٹی جاگہ نا جاگہس دافتا
استعمال متنے۔ دھنک شاعری نادر وشم عزبیا کنگ کن تشبیہ واستعارہ آن کمک النگ اندن نثر اٹی زبان
نازیبائی نا وسیلہ متل، وساہت، چاچا و بجازیک اریر۔ متل آک زبان ناہمو دور اتون تعلق تخرہ ہراٹی
انسان خلقی زندنا باقی کس، ہراڑے راجی اسٹی ناسوب آن تہذیبی رنگ آک اوڑدہ اسر، اندادورٹی

* لیکچرار گورنمنٹ ڈگری کالج نوشکی

** لیکچرار شعبہ براہوئی، جامعہ بلوچستان کوئٹہ۔

انسان تینا زندو بود اوراجی زندنا اتون گنڈوک کس۔ او ادب ام انسان نا اندا دورنا پیداوارے۔ دنیا نا ایلو مخلوق آتیاں بار براہوئی مخلوق ام تینا راجی زندء تدیفینگ کن خلقی زندو قبائلی نظام نبش اس مسونے ہراڑے او فنا ادب ام او فنا راجی زندا اتون اوراوار بریہ کرینے۔

داٹی بھازا صنف آک اریر ہرا دے نن خلقی ادب پانہ او اینونا دوراٹی اندا ادب او فنا ہمودورنا رنگ آتے جوانی اٹ درشان کیک۔ اندا رڈ اگہ اٹنگے تو براہوئی زبان نا ہمودورنا ادب یعنی خلقی ادب ہراٹی ننے شیرے ادب مرے یا نثری اڑتو ما نبش آ تا ٹڈیک بھلو کچ سیٹی رسینگرہ۔ دنکہ شیرے ادب ٹی کلان بھلا اہمیت شاعری نائے داٹی ننے ہروڑنا شاعر کیک نظر بریرہ چائے محبوبا صفت و ثناء مرے یا موسم نارنگ آک، ہتم تو او ار گوارخ یا چلہ نارف و گورج آک، چھنا تالولی مرے یا کہ برام و شاد کامی تابلو ہالوتون اور زہیری لیکو لیلی مور، جنگی شیر او مودہ دا کل ننے خلقی شاعری ٹی اوڑدہ اریر۔ دا کان بیدر خلقی نثری ادب اٹ متل، وساہت، بجازی ء چا چاتے تون اور خلقی قصہ غاک ام شامل اریر۔ خلقی قصہ ء او نا کڑدار آتیٹی جن، دیو، دت، پری، بلا حیوان آک انسانی زندتو تون اوراوار اسہ خیالی ء دنیا سینا تشکیل ء کیرہ ہراٹی حقیقی زندنا دروشم کم نظر بریک اندن متل وساہت ء چا چاک ادب نا مو نبش آک اریر ہرا فنیٹی راجی زندنا حقیقی ء رنگاک اسہ جو نو دروشم سیٹی مونا بریرہ۔

متل انتا سے

براہوئی ٹی متل ہمودے پارہ ہراٹی اسہ گنڈو جملہ سیٹی اسے بھلو کھواس یا عقل پاداری نا ایتس مرے۔ دھن تو متل بیرہ منہ لوز آتیا تالان مریک ولے دانا مفہوم ء اگہ اٹنگے تو داٹی اسہ کڑمی اس مریک دا فنا اگہ تاریخی رڈت جاچ اٹنگے تو دا فنا تعلق زبان نا بنیاد تون گنڈوک ختنگک خلقی شاعری مرے یا خلقی قصہ غاک اندا وڑ متل و وساہت آتا بنا ء ام زبان نا بنائی دؤر آن تعلق سخوک ارے۔ اینو دنیا ٹی افس کہ زبانا ک اریر دا فنیٹی متل آک دو بریرہ اندا متل آک ہمو زبان تا تاریخی ء ٹڈیک پاننگرہ او اسہ زبان سینا شوندری ٹی متل آتا بھلو کڑدار اس مریک اگہ اسے زبان سینا متلنی ناہیت مرے تو

دانا اندازہ ام اونا خلقی ادب آن خلنگ مریک اگہ دائی خلقی شاعری تون اوار خلقی قصہ او متل
وساہت، چاچاک اسورہ تو ہمزبان اسے متکو نو زبان کس پانتلگ۔ ننا براہوئی زبان دا کل مڈی تیان
ازگارے۔ اندا سوب ۽ کہ نن براہوئی ۽ دنیا ناسہ قدیم ۽ زبان اس سر پند مرینہ۔ حاجی عثمان ہنگرئی
نوشته کیک کہ۔

”متل آک زبان نازیب زینت او جان اریر۔ ہرا زبان ائی کہ متل بھاز مرے او زبان ۽ بھاز

جاندار و جامع پہہ مریرہ“ (1)

اندن پروفیسر زیب النساء متل آتا بارواٹ نوشته ۽ کیک کہ

”متل آک قوم آتا تجربہ و آزموندہ خاک ۽ ہرا کہ وختس حکمتی ۽ منہ لوز پنت و شون یا وختس اشارہ

نا شکل اٹ ادا کنتگیرہ۔ دنیا قوم آک تینا اسہ مخصوص ۽ انداز سیٹ دا متل آتے بیان کیرہ۔ (2)

داہیت اٹ ہیج او شک اس اف کہ متل آک عقل و پامداری کن استعمال مریرہ دا چنکا جملہ غاتیی

عقل پامداری نا گچین اوہیت آک نظر بریرہ۔ براہوئی زبان ائی ہراڑے خلقی شاعری ٹی باز گچین و

زیبہ ر۽ رنگ آک ساڑی اریر ہموڑے ننا متل آک ہم باز گچین و ڈولدار ۽ دروشم سیٹ ننا ادب نا شیخ

اریر۔ اندن کہ خلقی ادب نا ایلو صنف آتا جوڑ کروکا تا بارواٹ معلومداری دو مفک تو اندن متل آتے ام

تخلیق کروکا تا بارواٹ سماء تمپک کہ دافتا خالق دیرے؟ اودا ہرا دور ۽ امرانگا حالیت ائی جوڑ مریرہ کرینو

قیاس اٹ پانگ مریک کہ دافتا تخلیق کروکا کہ ہمو پھوال ۽ براہوئی مخلوق آک اریر ہرا فک مش و

چروچیل و پٹ و بیابان تیی تینا زند ۽ تدیفینو۔ دافک اوقتا ہمو ہزار ۽ سال آتا زند ننا آتے تجربہ غاکو

ہرا قتی عقل و پامداری ناپتا کہ تینا زیبا غا دروشم اٹ ساڑی اریر۔ اگہ براہوئی متل آتا سر حال آتا

بارواٹ غور کنتگے تو دافتی پنت و شون مہر و مابت، نیکی بدی، مژدی و لغوری، مال و مالرداری، کشت و کشار

ہندن پین پین زند ننا ہر شیخ ننا بارواٹ متل آتی کشار ہی و شاپتی ارے۔ براہوئی متل آتا بارواٹ

برمش کتاب اٹ نوشته کنگانے۔

”ہیت نانا داوڑ“ متل، بھاز متکو ادبی ۽ ثقافتی ۽ سرمایہ سے بلکہ داد عوی ہم غلط آف کہ ہندا صنف

سخن و متل براہوئی قبیلہ آتا ادب بھاز گچین ۽ شیخ اسے دائی اوڑدہ دافتا تاریخ، ثقافت، ہش تول روایت و

سیاست چاہنگ و پانگ کہ جوانو جدا سے اسکان کسر نشان تنگ نا بے مٹ غذریعہ و روشن عینارس ہم
اے“ (3)

براہوئی زبان نامڈیک ہر افے ن اینوپنت و شون و نصیحت کن استعمال کینہ دافے ننے
اسکان سر کرواک ننا موپاوال آ مخلوق ے ہرا فک تینا سینہ غا تیٹی دامڈی تے ہزار ے سال آتیاں خوندی
کریسہ ننے اسکان سر کرینو۔ پروفیسر سوسن براہوئی متل آتا بارواٹ دن نوشتہ کیک۔
”زبان اسیٹی متل آتا بازی او نادب نامتکسی و گچینی نا ثبوت مریک ہموکان ہمو زبان ٹی ہیبت
کروکا قوم نا ذہنی صلاحیت و ترقی و تہذیب و ثقافت تاریخ و اخلاق جوانی ہمو قوم نازند بود و سوچ و فلسفہ نا
باروٹ ہم درک لگک“ (4)

داسے پاشو ہیبت اسے کہ زبان اسینا متل آتیاں ہمو قوم نازند بود بٹش تول ثقافت درشان
مریک۔ اگہ براہوئی زبان نامتل آتے ن خوڑتی اٹ ارن تو معلوم مریک کہ براہوئی مخلوق اکثر
پہوال مسونو دا خاطر ان براہوئی زبان نامتل آتیٹی مال مالدری نابخ زیادہ نظر بریک مال مالدری آن
علاوہ کشت و کشار، شوان، بزگر، مہمان، خرما اینوزند نا ہریش آمتل آک ساڑی اری۔

مال مالدری ناباروٹ گڑاس متل داوڑاٹ اری۔

(1)۔ بے مال آن مخلوق آتے گرا لیک۔

(2)۔ پیٹے کٹی ہلیک شوان نارغ ے کنیک۔

(3)۔ ہچ کنیک داڑے خن تے سختے ایرے۔

(4)۔ شوان آن بیدس گھر مفک۔

(5)۔ شوان ناقدرے پاوال آن ارف۔

(6)۔ شوان نا اُست کتے سرنگا تے بیڑک۔

اندارداٹ ہزار متل آکو ہرا فک مال مالدری نازی آجوڑکننگا نو۔ مال مالدری تون اوارکشت

کشارنا ہم متل آک ام بھلوکچ اسیٹی رسینگرہ داقتیاں گڑاس داوڑاٹ اری۔

(1)۔ بزغرنادوڈ غارٹی خن تے آسانٹی۔

(3)۔ بزغروبوتاریسیال مفسہ۔

(3) خولم نا ثواب اٹ شنز ام دیر کنیک۔

(4)۔ خراس علف گڑ الگار کہ۔

(5)۔ خشکا وہ گورنا شکارے۔ (۵)

کشت کشارنا متل آتیاں معلوم داری مریک براہوئی مخلوق اسے بھلو علاقہ سینا خواجہ مسونو۔ دا خاطر آن جاگہ اس او فک چشمہ و کاریز آتا خو کا کشت کشار کرینو جاگہ اس پٹ و مش تیٹی مال مال داری کرینو۔ جاگہ اس او فک دریا تیان مرصرف خشکا وہ نازی آگزارہ کرینو دتکہ دا متل اٹ پائنگ۔ ”خشکا بہ گورنا شکارے“ براہوئی مخلوق نا امے وخت اسیان مہمان نواز مسونو اندا خاطر ان او فقا متل آ تیٹی مہمان نوازی ہم در شان مریک۔ مہمان نوازی ناباروٹ گڑ اس متل آک دارنگ اٹی او۔

”مہمان تینا قسمت عتینٹ پتیک

مہمان ع مہر ایت سیر تہ

اول ایلیم نا حوالے ہر فپہ مہمان نا حوال ع بل

شیر زال آنیازی مہمان ع مٹنگ اٹ بش کیک“ (6)

دا متل آتیاں معلوم مریک براہو یک باز مہمان نواز مسونو او فقا روایت مسونے مہمان ع ایلیم آن زیادہ قدر تسونو اندا خاطر ان پارینو ایلیم ع احوال کہ مہمان ع احوال کہ اندن مہمان نا مہر ناباروٹ کئی متل آک اریر۔ اندا سوب آن اینوام مہمان نوازی ناباروٹ براہوئی مخلوق بھاز گچین اے۔ تل و وساہت آک دا ہمو پاداراتا عقل مندی نا پنت و نصیحت کن اریر کس دانفے بنک او فقا زری آ عمل کیک او دانفے بروکا نسل تیکن کسر نا چراغ پائنگ۔

پنت شون ناباروٹ اسے متل اس داوڑ ٹ ع۔

”دوشہ اس اف سل بے“ (7)

یوسف مینگل تینا ایم فل نامقالہ ٹی دا متل نامعنی ع داوڑ بیان کرینے۔

”دامتل ائی انسان نافطرت ناباروٹ پاننگانے کہ بندغ نافطرت بدل متنگ کیک ہراوڑاٹ اونا مزاج ۽ پیرہ ہمووڑسلیک دہنکے دوشہ سل بنک اونا رنگ ودروشم بدل مریسہ کاہک ولے بندغ دہن اف کہ تینا رنگ ودروشم ۽ بدل کے یا تینا فطرت اٹ بدلی اتے اندا خاطران پارہ بندغ ۽ یقین کنگ مفک“ (7)

براہوئی مخلوق اکثر مال دار مسونو مال داری ناسوب آن وختس داڑے وختس ایڑے۔ سیل اکن سندھ وکچھی ناکنڈا مال تے تینا درینو تیرمہ کن ساراوان، جھالاوان ناکنڈا ہمپ بٹ کرینو۔ اندا سفر تیبی اوقتا مال تے دز آک خلکو نو درینو اوقتا مڈی تے پلانو دز آتا دوتان دا مخلوق تنگ مسونے، براہوئی زبان اٹ دز نازی آہم کئی متل آک جوڑ مسونو۔ دہنکے۔

(1)۔ دز ۽ خدا بش کپ اگہ بش مس چندی تاخانہ ۽ خراب کیک۔

(2)۔ دز ۽ بدعا الیک

(3)۔ دز نا خواری پوک مفک۔

(4)۔ دز است ۽ خاچک اراء خلیک۔

(5)۔ دز بادشاہ نا اراے پرغا غریب تینا دانکو تے ڈکا۔

(6)۔ دز ناریش آکک ۽۔ (8)

براہوئی مخلوق ۽ دز آک تو ایہن خلکو نو پلانو ولے ایلو کنڈان نہار آتا ہم بھلو خوف اس مسونے خاص کر نہار آتیٹی خرما اونفے بھاز نقصان رسینے اوقتا مال ۽ پرغانے دا نہار بولان ائی مرے یا کچھی خراسان دا ہر جاگہ غادا مخلوق ۽ اوقتا مال تے نسخان رسینے براہوئی زبان ائی خرمانازی آبھاز متل جوڑ کنگانے۔

خرماتے کس کھرنا شوان کپک

خرما پارے ای بے زور آن کھرنا شوان مریوہ۔

خرماغان تینا غامیل ثابت متنے۔

خرما ہڑدے بوڑ کپک

خرماتینا شکاراٹ کچک ء شامل کچک (9)

براہوئی زبان نامتل آتا مڈی ہندا خدر بھلونے کہ زندنا ہر پہلو آدا متل آک جور کنگا نو چائے خوشی مرے یا غم ہمپ و بٹ ڈکال ہتم مال مالداری ولے یا دوستی دشمنی راست گوئی دروغ مرے یا امیری غریبی پوریا گرکشت و کشار مرڈی ولغوری چنا و بھلا، دُز، داکان علاوہ پین پین چندی سر حال آتیا متل آک اریر۔

براہوئی زبان نامتل آک بے حساب بے کچ زیادہ او ولے داسکان کہ داقتیان گڑاس کتابی دروشم اٹ سوگو کنگا نو ولے ہزار آتا تعداد اٹی داسکان کہ پہوال مخلوق ناسینہ غاتیٹی خوندی اریر۔ براہوئی متل آتے کل آن مست انگریز آک تینا کتاب آتیٹی شائع کریر دارداٹ ڈینس برے ناپن بریک ہرا کہ انگریز آفسیر اس او بھلو متل اس کتابی صورت اٹ مونا البس۔ داکان علاوہ کامل القادری تینا کتاب شروع ہراٹی اونا انشائیہ غاک اریر ولے اندا کتاب اٹی بھلو کچ اسیٹی متل آک ساڑی اریر۔ دارداٹ ننا جہی آنوشتہ کار آک ہم متل آتے مچ کریرہ کرینوڈاکٹر عبدالرحمن براہوئی بھلو متل اس مچ کریرہ کتابی شکل اٹ مونا ایسونے اونا کتاب متل ووسا ہتا ک دا پین اٹ چھاپ کنگا نے داکان بیدس براہوئی متل آجانو بحث اس ہم کرینے۔

سون براہوئی تینا کتاب قدیم نثری ادب اٹ گڑاس جوانو متل نوشتہ کرینے۔ ہندن حاجی محمد عثمان بنگلرئی اسے سرجمو کتاب اس ہرا کہ ”براہوئی ادب نالعل و جواہر آک“ دا پین اٹ براہوئی اکیڈمی آن 2006 ٹی چھاپ کنگا نے۔ دا کتاب اٹی بھلو کچ اسیٹی متل آک نوشتہ اریر۔ ہندن صالح محمد شادام ”ہنین خرین“ پنی آ کتاب اٹ تینا براہوئی متل آتیتون اوار براہوئی متل ناپس منظر ء ہم بیان کرینے۔

براہوئی زبان نامتل آتا ایلو زبان نامتل آتیتو تقابلی او جائزہ اس“

دنیا ناخس کے متکو نو زبان اریرا و قینیٹی خلقی ادب ضرور شامل ارے۔ خلقی ادب نا اسے جوانورنگ

اس متل آک ہم اریر۔ ہندا خاطر ان متل ووساہت یا خلتی شاعری مرے دافک اسے ایلو زبان تے
توں جاگہ نا جاگہ اس ملیرہ۔ براہوئی زبان ہم دا علاقہ نا اسے متکونو زبان اس پاننگک ہندا خاطر آن دا
زبان اٹی داوڑ نا متل آک ساڑی اریر۔ بھاز متل آک بنی اسہ وڑاٹ ایلو خور کنا زبان تیتوں ملیرہ۔ دا
خاطر ان دا مخلوق اسٹ ایلو تون بش تول کرینو اسے ایلو نا علاقہ غاتا انا نو بھاز متل آک اوقتا زبان تیان
ننا زبان اٹی بسونو بھاز متل آک ننا زبان آن اوقتا زبان تیتی شامل کنگا نو بھاز متل آک داسہ ہندن
اریر کہ معلوم مفک داہرا زبان نا متل اس مسونے۔ گڑ اس متل اریر کہ دا کل زبان تیتی ساری اریر۔

”اخہ لیپے نا ہموخہ نت ء مرلیف“

اندا متل فارسی زبان اٹ ہم ساڑی اریر۔

”خرچہ بہ اندازہ دخل کن

اندا متل انگریزی زبان اٹ ہم دن ساری اریر۔

Cut your coat according to your cloth

اسے پین متل اس براہوئی ٹی دہن ء۔

”انت اس دسوس ہمودے روتوس۔

ہندا متل فارسی زبان اٹی دہن ساڑی اے۔

”گندم از گندم بردید جورز جو۔

اردو نا اسہ متل اسے۔

آج کا کام کل پرمت چھوڑو۔

براہوئی ٹی ہم اندا متل بنی ہندا معنی ٹی ساری اے۔

اینونا کاریم ء پگہ کن البیپہ۔ (10)

کھٹیا

براہوئی ادب نازیبائی و دروشم اٹ شایبیتی و کڑمسی ناسوب او نا خلقی ادب ارے۔ ہراڑان نن اینو داپانگ کینہ کہ براہوئی ام دنیا ناموادب آتیاں تعلق تنگ ہراقتیہی خلقی ادب نادروشم ساڑی ارے ایلو صنف آتیٹی بے شک ننا کمبوتی مروئے و لے خلقی ادب ننا امونیا دے ہرا دے نن اینو دنیا امرادب اس مرے اوڑتون تول کنگ کینہ دانا اہمیت ام ہمودے ہرا اینو دنیا ناسہ شوندارغ ادب سینا ارے۔ اندا روٹ مثل آتا ہرا اہمیت و دا اسہ منو کو حقیقت اسے کہ مثل آتا تعلق زبان نازیبائی ناکلان بھلا وسیلہ و دافتا استعمال آن زبان ائی زیبائی و دی مریک دا کان بیدس داقتیہی ہرا عقل و دانش ناہمیت آک اریر ہرا اسے استاد سینا کاریم و کیرہ دافتنے بتنگ آن بندغ نازہن اٹ اسہ واقعہ اس بریک ہراڑان او تینا زندا کن جوانی ناکسر پنگ کیک۔

حیرانی ناہمیت دادے کہ براہوئی مخلوق اسہ سادہ و زندا س گدریفنے او فتون علم و خوانگ نا وسیلہ متنے و لے مثل آتے بتنگ آن پدا اسل پانگ مفک کہ دا بندغ آک سادہ مسونو دافک زندنا کڑمسی تے پوہ متہ نو۔ بلکہ اندن لگک کہ دافتنے جوڑ کروکاک عقل و دانش نا مینارے سر مروک و بندغ مسونو ہرا فک تینا زندنا تجربہ و آزمونہ غاتیاں بھازہیل کرینو او دافتنے مثل نادروشم اٹ تینا ایلو مخلوق کن سوگو کرینو۔ و لے اسہ ہمیت اس داڑے دا و دی مریک کہ دنیا ئی اخس کہ زبانک اریر او فک تینا خلقی ادب نا قدر قیمت نا و اجبار اریر او فک تینا اندا سرمایہ غاتے تیزی اٹ مچ کریرہ خوندی کنگ و لے نن دافتا اہمیت آن داسکان سماء متنے کہ اسہ ادب ایٹی خلقی ادب نانت اہمیت مریک۔

اندا خاترا ن داسکان خلقی ادب نا بھلوئش اس مخلوق ناسینہ غاتیتی خوندی ارے تو دافتنے مچ کنگ او کتابی دروشم اٹ مونا تنگ نا بھلو ضرورت اس ارے۔ منتے کہ اینو نادر انسان و اندا خس و ییل آتیٹی پلویر کرینے کہ او فک تینا دافتنے ادب آن بے سماء منگو اندا ٹیک اندن ضائع منگ و گو کہ براہوئی ادب ئی دا وخت و چندی اکیڈمی کاریم کنگو و لے کس ام تینا تر جیحات آتیٹی خلقی ادب ناسوگوی و

تختنے۔ ضرورت دا گڑا نائے کہ نن اینوتینا خلقی ادب نا قدر قیمت ۽ سرپند مریسہ دادے خوندی کنگ نا
کنڈا گام ارفن نہ تو ننادا مروار یک وخت اتون اوارا وار ختم مریسہ کیرہ۔

حوالہ خاک

- 1- عثمان ہنگوئی، حاجی، براہوئی ادب نالال وجواہراک، براہوئی اکیڈمی کوئٹہ، ۲۰۰۶ء پینہ ۱۵
- 2- زیب النساء علی خان، مہر داد علمداری مقتدرہ قوم زبان پاکستان، ۲۰۰۵ء پینہ ۷
- 3- زاہد براہوئی، برمش، براہوئی اکیڈمی کوئٹہ، ۲۰۰۷ء پینہ ۵۵
- 4- سوسن براہوئی، قدیم نثری ادب، براہوئی اکیڈمی کوئٹہ پینہ ۵۸
- 5- ایضاً پینہ ۵۹
- 6- عثمان ہنگوئی، حاجی، براہوئی ادب نالال وجواہراک، براہوئی اکیڈمی کوئٹہ، ۲۰۰۶ء پینہ ۸۰
- 7- یوسف مینگل، براہوئی ادب نا تحقیقی مطالعہ، غیر مطبوعہ ایم مقالہ ۲۰۱۵ء پینہ ۱۲۵
- 8- عبدالرحمن براہوئی، ڈاکٹر، داکان ایکان، براہوئی اکیڈمی کوئٹہ، ۲۰۱۲ء پینہ ۱۳۹
- 9- عثمان ہنگوئی، حاجی، براہوئی ادب نالال وجواہراک، براہوئی اکیڈمی کوئٹہ، ۲۰۰۶ء پینہ ۴۸ تا ۴۹
- 10- ایضاً ۱۳ تا ۱۴